

## Iskola határhelyzetben

**D**onáth Péter mindig is érdeklődött a történelem sorsfordító viharai és az abban hánykolódó ember lehetőségei iránt. Nyugodtan kijelenthető, hogy szereti a nehéz, konfliktusokkal terhelt, „zavaros” történeti periódusokat, történeti pályafutása során számtalanszor nyúlt hozzá ilyen korszakokhoz, és próbálta – mint most is – megfejtetni, hogy mit adott hozzá az egyén – a döntéshozói pozícióban lévő vagy nem lévő egyén – a történelem folyásához. Elég csak a Nagy László vagy Rozsondai Zoltán küzdelmeit bemutató írásaira gondolni (Donáth, 2004, 2007). Így nem meglepő, hogy újabb kötetében is egy nagyon szenzitív – és sok részterületen átpolitizált – témával foglalkozik, a tőle megszokott elképesztő alaposággal. Itt és most a főhőst Amler Antalnak hívják. Eddig nem ismertük a nevét, de Donáth Péter kikutatta nekünk a személyét és nehéz történelmi szerepét, majd megrajzolta alakját a „*Kisemberek*” helytállása: *tanítóképzés Baján a szerb megszállás alatt és nyomán 1918-1923* című kötetben.

Az is kijelenthető, hogy Donáth Péter „hagyományos” történeti kutató, aki a levéltári kutatásokat részesíti előnyben, amely tényt kiemelni meglehetősen abszurd volna, ha nem tudnánk, hogy ez a pedagógiatörténettel foglalkozó kutatóknak csak egy kis hányadára igaz napjainkban, és mint ilyen, nem tartozik a legkurresebb kutatói stratégiák közé. Ugyanakkor semmiképpen sem hagyományos az elkötelezettsége a mikrotörténeti megközelítés iránt: mindig rövid – néhány évet felölelő – időszakot vizsgál meg nagyon közelről, a korábban említett katalizmatikus, nehéz helyzeteket.

Ami az írásmódját illeti, általában véve szeret beépíteni a szövegeibe eredeti dokumentumrészleteket, sok-sok korabeli idézetet, ami talán egy kevésbé karizmatikus szerző esetében kritika tárgyát is

képezhetné. Donáth Péter azonban úgy teszi ezt, hogy az olvasóban fel sem merül megkérdőjelezni a hosszú „vendégszövegek” jelenlétének releváns voltát, hiszen jól megfontolt funkciójuk van: közvetíteni rajtuk keresztül lelkiállapotokat, érzelmeket, olyan összetevőket, amiket ha saját szavaival adna vissza, kevesebbé válna az írása. Ráadásul sosem hagyja reflektálatlanul a vizsgált szereplő szavait, minden esetben jól felépített kontextusban találjuk azokat, következtetéseket von le, lehetséges interpretációkat von köréjük. Egyáltalán, olyan logikus az írásainak és jelen kötetének is a felépítése, mintha kézen fogva vezetné az olvasót A pontból B pontba.

Személy szerint érdekesnek és fontos elméleti problémának érzem a posztmodern történetíróknak a történeti szövegek és a szépirodalom hasonlóságára vonatkozó elméletét. John Lukacs (2004) szerint a Háború és béke többet mutat a múltból, mint bármely történeti munka. Noha a hasonlítás többnyire fordított irányú: alkalmas-e a szépirodalmi mű a történeti múlt hiteles visszatükrözésére (lásd például a kortárs regényírók közül levéltári kutatómunkát is végző Závada Pál (2016) vagy Zoltán Gábor (2016) munkásságát), jelen írás kapcsán felmerül a lehetősége annak, hogy a történész is alkothat olyan szöveget, amely többet nyújt pusztán tényközlésnél és elemzésnél. Donáth Péter írása ugyanis olyan, mint egy dramaturgiai jól felépített irodalmi mű: bevonja az olvasót az események érzelmi rétegeibe is.

A történet főhőse egy tanítóképző intézeti igazgató, akinek a sorsa úgy hozta, hogy a város, Baja, amelyben működött, szerb megszállás alá került az I. világháborút követő ijesztő és zavaros politikai viszonyok közepette, és akit ilyen módon rákényszerített a történelem arra, hogy meghozzon egy jelentős döntést. Azt a

feladatot róttá rá a történelem, hogy megpróbálja megvédeni intézményét attól, hogy felmorzsolják a politikai harcok. A megmaradást nehezítette a tény, hogy az új hatalom eskü letételére akarta rákényszeríteni a tanári kart. Donáth Péter írása végső soron arról szól, hogy milyen mozgástere volt Amler Antal igazgatónak a döntés meghozatalában: felesküdni vagy sem. Továbbá arról, hogy mi mindent kellett mérlegre tennie akkor, amikor saját tanáraival éles vitákat folytatva amellet állt ki, hogy akkor tesznek jót, ha ennek a kényszernek ellenállnak. Az eskütétel ugyanis nem egyszerűen csak egy szimbolikus gesztus, de az államigazgatás egy komoly jelentőségű aktusa: a lojalitás kifejezése. Aki pedig nem lojális az aktuális államhatalomhoz az megbízhatatlan. Különösen nagy jelentősége volt ennek az aktusnak a nemzetállamok születésekor, így például 1919/20 után.

Az eskü szimbolikáján túl Donáth Péter azt is kiváló dramaturgiai érzékkel mutatja be, hogy milyen kölcsönös játszmákban vettek részt a bajai tanárképző tanárai a szerb megszállókkal. Így például az igazgató Amler Antal szerb parancsnok elé vitelét, majd későbbi városelhagyási tilalmát, vagy éppen azt, hogy hogyan hozták előbbre a tanári képesítő vizsgákat, hogy a szerb hatóságok ne tudják ellenőrizni azokat. Ami ennél egy fokkal érzékenyebb probléma, az a tanári kar és a VKM játszmája és az ebből fakadó ijesztő bizonytalanság és kiszolgáltatottság: az anyagiak vésszes hiánya, a csüggedés és bizalomvesztés, amely egyre radikálisabb hangnemet és egyre intenzívebb belharcokat generált a tanári karon belül is.

Donáth Péter korábbi munkájában Gyertyánffy István gondolatait idézi föl a tanítóképző intézeti tanárokkal kapcsolatban: „*kvalifikáció tekintetében meglehetősen tarka volt ez a testület. Leginkább teológiai, jogászai, orvosi pályáról letört emberekből, kiérdemesült házi nevelőkből és – nem valami nagy számmal – középiskolákra képesített tanárokból állt elő az első hadsereg. Így ment ez tovább is, körülbelül az 1874–1875. iskolai évig,*

*vagyis addig, míg az 1873–1874. iskolai évben felállított polgári iskolai tanítóképző képesített növendékei kiléphettek az életbe.*” (Donáth, 2015. 296.) Ötven évvel később, a vizsgált korszakban azonban már egy professzionalizálódott gárdát látunk a bajai tanítóképzőben, olyan tanfőfiakat, akik élükön Amler Antal igazgatóval – legalábbis ebből a történetből ez bontakozik ki – előbbre tudták helyezni a fiatalok és általában a közösség előtti mintaadó, nevelő szerepüket, mint saját egzisztenciájukat. Ez a szempont többször megjelenik az eredeti dokumentumok érvrendszerében, ami a professzionalitás magas szintjére utal.

Az alapkonfliktus végigvitelén túl a kötet számos ponton szolgál érdekes pedagógia- és történeti adalékokkal, mint például: hogyan játsszuk ki az intézet fennmaradásának érdekében azt az egyébként általunk is támogatott alapelvet, hogy koedukáció márpedig nincs, férfiak és nők együtt nem tanulhatnak. A bajai tanítóképző tanárai átvágták ezt a gordiuszi csomót és más szünetekben engedték ki termeikből a lánytanulókat, mint a fiúkat, így kerülve el az akkor még elképzelhetlent, hogy a fiúk és a lányok egy légtérbe kerüljenek.

A trianoni események századik évfordulója „*körül egymásnak feszülő nemzeti elfogultságok idején különösen fontosnak érzem, hogy kiegyensúlyozott, a korabeli aktorok motivációit korrektül felidéző, egyszerűen a történelmi katalizmát elszenvető »kiseberek« iránt is empátikus leírást adjunk a történetről*” – írja Donáth Péter (5.). Úgy vélem, hogy ez maradéktalanul sikerült. Mind a szerb, mind a magyar hatóságok működésének anomáliáira rámutat a szerző, így, ha van szempont, ami érvényesül ebben az írásban, az valóban a hétköznapi ember szempontja és egyszerűen küzdelme a politikai páston. Mindemellett a történet főszereplői, Amler Antal és tanártársai sem jelennek meg tévedhetetlen hősként és az igazság bajnokaiként a kötetben, róluk is kiderül, hogy hús-vér emberek, akiknek egymással is vannak játszmáik. Az igazgatót például az a vád éri, hogy jobban áll anyagilag,

mint a tanári kar, ezért nem hajlandó az eskü letételére – ami viszont segítene az oktatók és az intézmény anyagi fennmaradásában. Amler Antal viszont a vele ebben a kérdésben legkevésbé egyetértő kollégája ellen lép fel a magyar hatóságoknál a határ végső meghúzását, azaz Baja ismét magyar területté válását követően azzal a fals váddal, hogy barátkozott a szerbekkel. A hősiesség a valóságban nem jár együtt a megkérdőjelezhetetlen jellemmel.

A szerző illúzióktól mentesen, következetes logikával, kiváló stílusban dolgozza fel a kutatása során fellelt dokumentumokat, és szépirodalmi szerzőket meghazudtoló dramaturgiai érzékkel állítja össze a múlt cserepeit egy koherens történeté,

amely végül olyan izgalmassá válik, hogy bár tisztában vagyunk azzal a ténnyel, hogy Baja és a képző megmaradt, mégsem vagyunk biztosak benne, egészen az utolsó pillanatig.

---

Donáth Péter (2018). *„Kisemberek” helytállása: tanítóképzés Baján a szerb megszállás alatt és nyomán 1918–1923*. Budapest: Trezor Kiadó.

### **Baska Gabriella**

egyetemi adjunktus  
ELTE PPK Neveléstudományi Intézet,  
Történeti, Elméleti és Összehasonlító  
Pedagógiai Kutatócsoport

## **Irodalom**

Donáth Péter (2004). *Közszolgálat – pedagógushivatalás. Rozsondai Zoltán a magyar tanítóképzésért és megújításáért*. Budapest: Trezor Kiadó.

Donáth Péter (2007). *Adalékok Nagy László pályájához. 1918–1922*. Budapest: Trezor Kiadó.

Donáth Péter (2015). Tanítói, tanári viták a magyarországi tanítók társadalmi küldetéséről, helyzetük javításáról, a tanítóképzés korszerűsítéséről, felsőfokúvá tételéről, 1890–1905. In Donáth Péter (szerk.),

*Filozófia – Művelődés – Történet*. Budapest: Trezor Kiadó. 222–387.

Lukacs, J. (2000). *A történelmi tudat, avagy a múlt emlékezete*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Závada Pál (2016). *Egy piaci nap*. Budapest: Magvető Könyvkiadó.

Zoltán Gábor (2016). *Orgia*. Budapest: Pesti Kalligram Kft.